

Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών

Πρόγραμμα Ιερατικών Σπουδών

ΣΤ' Εξάμηνο

Μάθημα: **Θέματα πατερικής γραμματείας και θεολογίας**

Διδάσκων: π. Γεώργιος Διαμαντόπουλος

2^η Ενότητα: Ο προβληματισμός των Απολογητών του 2ου αιώνα για τη Ρητορική

Κείμενο αναφοράς:

Αναστάσιος Γ. Μαράς: «Ο προβληματισμός των Απολογητών του 2ου αιώνα για τη Ρητορική», στο *Πατερική Θεολογία και Χριστιανικός Πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη, 2008², 37–49.

Ο προβληματισμός των Απολογητών του 2ου αιώνα για τη Ρητορική

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βασική προβληματική

Δεν έχουν μελετηθεί οι απόψεις Απολογητών για ρητορική. Εναντίον ρητορικής, επειδή ο σκοπός της όχι σύμφωνος με χριστιανική ηθική

Το βασικό περιεχόμενο των Απολογιών

Κατηγορίες (ανηθικότητα, αθεΐα, κανιβαλισμός) και απαντήσεις σε αυτές. 6 θέσεις-απαντήσεις στις ανωτέρω κατηγορίες

1. Χριστιανισμός = απόλυτη αλήθεια
2. Υπογραμμίζουν: Ανηθικότητα, γελοιότητα ειδωλολατρικών μύθων. Αντιπαραθέτουν μονοθεΐα, αγνότητα Θεού, θεότητα Χριστού, δόγμα Ανάστασης
3. Τονίζουν: αρχαιότητα Χριστιανισμού
4. Προφήτες: είχαν προαναγγείλει Χριστό
5. Χριστιανική ηθική: προβάλλει αγάπη, αρετή
6. Αναφορά στα θαύματα Χριστού

Ύφος κατά το παράδειγμα των Αποστόλων

Ο λόγος των αλιέων (*sermo piscatorius*)

Ανεπιτήδευτο ύφος, αποφυγή ρητορείας σοφιστών

Διαφοροποίηση Απολογητών έναντι εθνικών όχι μόνο στο ύφος.

Ούτε επιστροφή στους κλασικούς ούτε μίμηση αττικής διαλέκτου

Η μεταστροφή τους στον Χριστιανισμό σήμαινε υπέρβαση/αναγνώριση ματαιότητας εθνικού πολιτισμού

Απολογητές και στάδια σύνθεσης λόγου

Κλασική ρητορική: προετοιμασία λόγου σε στάδια: *inventio* - *dispositio* - *elocutio* - *memoria* - *pronuntiatio*

Σημαντικότερο: *inventio*, με τη χρήση των *loci communes*

Για τους Χριστιανούς πρότυπο ήταν το κήρυγμα Απ. Παύλου (βάση όχι η πειθώς λόγου, αλλά η πίστη που βασίζεται στα χαρίσματα Αγ. Πνεύματος)

Οι αναφορές σε κείμενα Π. και Κ. Διαθήκης (*martyria, testimonia*) αντικαθιστούν τους *loci communes*

Σκοπός Παύλου και Απολογητών: η πίστη να βασίζεται στη δύναμη του Θεού, όχι στην ανθρώπινη σοφία. *Α' Κορ.* 1:26–27

Εξήγηση επιλογής συγκεκριμένων Εκκλησιαστικών Συγγραφέων

Επειδή αναφέρουν στοιχεία σε σχέση με τη ρητορική

Δεν θα βρούμε αναλυτική θεωρία περί ρητορικής

Ρητορική = μέσο έκφρασης, όχι αυτούσια τεχνική

ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ

Γενικά

Σκοπός: δημιουργία ενός νέου τύπου φιλοσόφου

Απόψεις περί ρητορικής

Καλός γνώστης ρητορικής, δεν βασίζεται πολύ σε αυτήν

Μέσα από ταπεινοφροσύνη προσπαθεί να αναδείξει υπέρτατη τέχνη Θεού

Προτάσσει θεοπνευστία, υψηλά νοήματα Γραφών, σωστή ερμηνεία τους ως θείο δώρο

Η τέχνη λόγου σε δεύτερο επίπεδο

Θεοπνευστία και Μούσες

Αναλογίες και διαφορές μεταξύ θεοπνευστίας και επίκλησης Μουσών για έμπνευση

Στον Χριστιανισμό η θεοπνευστία ερμηνεύεται ως θεϊκή βοήθεια

Ο χριστιανός ομιλητής δεν δημιουργεί έργα τέχνης

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

Γενικά

Κυριαρχία ιουδαιοχριστιανικών στοιχείων

Απόψεις περί ρητορικής

Στο πλαίσιο εξέτασης σχέσης ρητορικής και κενοδοξίας

Τέχνη λόγου κυρίως για διεφθαρμένους. >> Ξεκάθαρη υποβάθμιση ρητορικής

Στην πράξη τηρούνται ορισμένοι κανόνες: σε κάθε μορφή λόγου τηρούνται κάποιοι κανόνες

Ο Θεόφιλος δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στον σκοπό λόγου

Φιλοσοφικές επιδράσεις

Αριστοτέλης: ο λόγος αποδίδει το νόημα και οι λέξεις σχετίζονται με πράγματα

Πλάτωνας: η ρητορική δεν αποσκοπεί στην αλήθεια, αλλά μόνο στην πειθώ

Αποδείξεις υπεροχής λόγου έναντι ρητορικής

Οι ποιητές (Όμηρος, Ησίοδος) ενέπαιξαν το κοινό τους με ψέματα

Τους ενέπνευσαν φαντασία και δαίμονες

Όσοι ποιητές μίλησαν για μοναρχία Θεού και άλλα θέματα, δεν παραπλάνησαν το κοινό με ψεύδη (Αισχύλος, Ευριπίδης, Πίνδαρος, Αρχίλοχος, Σιμωνίδης, Σίβυλλα, Τιμοκλής και άλλοι)

ΤΑΤΙΑΝΟΣ

Εντελώς αρνητική στάση έναντι ελληνικού πολιτισμού

Λόγος προς Έλληνας: γράφηκε για να συμπεριλάβει βασικές θεωρητικές αρχές στις οποίες θα στηριζόταν η λειτουργία «διδασκαλείου»

Οι μαθητές του ακολουθούσαν απόψεις του για ρητορική, τις διέδιδαν

Αλήθεια: βρίσκεται στον κόσμο βαρβάρων και στους Προφήτες Π. Διαθήκης

Η αλήθεια διαστρεβλώθηκε αρχικά από Έλληνες, ύστερα από Ρωμαίους

Παραθέτει τους αληθινούς εφευρέτες των τεχνών

Δανείζεται στίχους από *Βατράχους* Αριστοφάνη

Ρητορική, τέχνη που συνέστησαν οι Έλληνες, με σκοπό να στηρίξουν αδικία, συκοφαντία, πλουτισμό

Αναφέρεται κυρίως στη δικανική ρητορική

Παρόμοιες σκέψεις για τις τέχνες και σε άλλους Απολογητές

>> Ρητορική και πραγματική τέχνη λόγου ταυτίζεται με το αγαθό και βοηθά άνθρωπο να ανέλθει πνευματικά

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ

Κοινά σημεία και των τριών

Κοινή κριτική

Στάση και τριών Απολογητών ενιαία και αρνητική έναντι ρητορικής

Ιουστίνος: η ρητορική δεν πρέπει να χρησιμοποιείται στη χριστιανική μεταφυσική. Για διδασκαλία και ερμηνεία ο Χριστιανός στηρίζεται στη δύναμη Θεού

Τατιανός: χρησιμοποιεί στοιχεία δικανικού λόγου, ωστόσο απορρίπτει δικανική ρητορική, επειδή δεν συνταυτίζεται με χριστιανική ηθική

Θεόφιλος: Δίνει μεγαλύτερη αξία στον σύμφωνο με Χριστιανισμό σκοπό για τον οποίο εκφέρεται ο λόγος, επίσης στο νόημα αυτού του σκοπού

Πλούταρχος ως πηγή και των τριών;

Περὶ παίδων ἀγωγή, φαίνεται να το ακολουθούν οι Απολογητές: Οι γονεῖς να φροντίζουν πρώτιστα για ηθική, ορθή εκπαίδευση παιδιών, όχι επιδεικτικές φλυαρίες, ώστε να γίνονται αρεστοί στα πλήθη

Ανάγκη προετοιμασίας λόγου, ώστε να αποφεύγονται προχειρότητες. Επιστέγασμα μόρφωσης η φιλοσοφία

Μόνο η θεολογία περιέχει στην πληρότητά της τις αξίες της ζωής

Η επίδραση Πλούταρχου μεγάλη τόσο στην εποχή του, όσο και στους επόμενους αιώνες: Κλήμης Αλεξανδρέας, Μ. Βασίλειος, Φώτιος κ. α. γνώριζαν, εκτιμούσαν το έργο του

Απλότητα και Αποστολικό κήρυγμα

Η εμμονή Απολογητών στο περιεχόμενο και όχι στην εξωτερική μορφή, οφείλεται στο σχετικά χαμηλό επίπεδο χριστιανικού λαού και ποιμένων, επίσης στην παράδοση του αποστολικού κηρύγματος

Ο λόγος Αποστόλων παρουσιάζεται στην Κ. Δ. όχι ως δικό τους έργο, αλλά ως χάρισμα, κατά το πρότυπο Προφητών

Απολογητές και εξέλιξη εκκλησιαστικής ρητορικής

Οι Απολογητές αποτέλεσαν βασικό παράγοντα εξέλιξης της μετέπειτα εκκλησιαστικής ρητορικής

Βασίστηκε σε αρχές διδασκαλίας τους: μεταφυσική αλήθεια, ηθική και σκοπούς Χριστιανισμού

Για τους Απολογητές προέχει η αξία περιεχομένου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο λόγος δεν προετοιμάζεται προσεκτικά

Η προετοιμασία θα οδηγήσει τους επόμενους αιώνες τη χριστιανική ομιλητική να επωφελείται από πορίσματα και θεωρία Ρητορικής, αλλά και να είναι ανεξάρτητη από αυτήν

Απολογητές και δικανικό γένος

Έτσι, ενώ στρέφονται εναντίον του δικανικού γένους (*genus iudiciale*), το χρησιμοποιούν στις απολογίες τους

Ερώτημα: Το δίκαιο υπάρχει εξ αρχής ή προκύπτει από απόφαση δικαστηρίου; Υπάρχει από πριν

Ηθικότητα ρητορικής

Συνεπώς, η ρητορική είναι ανήθικη, όταν υπερασπίζεται τον θύτη

Αν όμως καταπολεμούνται ψεύτικες κατηγορίες, τότε είναι ηθική

Στην πραγματικότητα οι Απολογητές δεν βάλλουν εναντίον ρητορικής, αλλά εναντίον σχέσης της με αξίες ειδωλολατρικού κόσμου

Ωριγένης και ρητορική

Ενώ πολύ μορφωμένος ρητορικά, στο κήρυγμα θεληματικά απλός και λαϊκός. Έμπρακτη αποδοχή στάσης Απολογητών Εκκλησιαστικό κήρυγμα και ρητορική στον 4^ο αι.

Με την πάροδο του χρόνου το κήρυγμα προσαρμόζονταν στους κανόνες ρητορικής από Πατέρες και εκκλ. συγγραφείς (Χρυσόστομος, Αυγουστίνος κ. α.)

Εξήγηση: είτε στο ακροατήριο πολλοί πρώην εθνικοί, συνηθισμένοι στους ρητορικούς λόγους, είτε επειδή πολλοί Πατέρες διδάχθηκαν ρητορική από εθνικούς ρήτορες και επηρεάστηκαν

Οι Πατέρες 4^{ου} αι. κατάφεραν να συνδυάσουν κλασική παιδεία, φιλοσοφία και χριστιανική πίστη

Αρχές Απολογητών στην εποχή μας

Οι θεωρητικές αρχές Απ. Παύλου, Απολογητών φαίνεται να ισχύουν και στις μέρες μας

Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης κάνει λόγο για «παράδοση και την ιστορία της ιεράς ρητορείας της Εκκλησίας από την εποχή των Πατέρων έως σήμερα», που είναι κηρυγματική και ποιμαντική αντιμετώπιση ποικίλων προβλημάτων της ζωής. Παρόμοια και στο *Θεολογικό Κυριακοδρόμιο* του Γ. Π. Πατρώνου, στη συλλογή ομιλιών Μητροπολίτη Ηλείας Γερμανού Β΄ κ. α.

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να αναφέρεται η σχέση Ομιλητικής με ρητορική και ταυτόχρονα να τονίζεται η χειραφέτηση πρώτης από δεύτερη

Η άποψη αυτή βασίζεται στην πρόταξη της Χάρης Αγίου Πνεύματος και παραδοσιακής εμπειρίας Εκκλησίας σε σχέση με δύναμη ρητορικής

Έτσι η ρητορική είναι εργαλείο και όχι σκοπός Χριστιανού. Συμβαίνει ό,τι είδαμε να συμβαίνει και στους Απολογητές

Συνεπώς η χριστιανική ομιλία δεν μπορεί να είναι κοσμική ρητορική και ο χριστιανός ομιλητής δεν μπορεί να είναι κοσμικός ρήτορας